

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

FARHOD AHMEDOV

**OMMAVIY BAYRAMLAR
REJISSURASI
ASOSLARI**

**O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi
tomonidan darslik sifatida tavsiya etilgan**

TOSHKENT–2008

F.Ahmedov. Ommaviy bayramlar rejissurasi asoslari. T., «Aloqachi» 2008, 424 bet.

«Ommaviy bayramlar rejissurasi asoslari» talabalar uchun ilk darslik bo'lib, unda ommaviy bayram va tomoshalarning o'ziga xos xususiyatlari, mutaxassislar tayyorlashda beriladigan nazariy hamda amaliy bilimlar mukammal va to'liq ochib berishga harakat qilingan.

Darslik madaniyat va san'at institutlari, kollejlari talabalariga, malaka oshirish kurslari tinglovchilariga hamda keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.

Taqrizchilar: B.S.SAYFULLAYEV – O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, professor;

S.XAYTMATOVA – O'zbekiston Badiiy Akademiyasining san'atshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti katta ilmiy xodimi, s.f.n., dotsent

ISBN 978-9943-326-27-9

© «Aloqachi» nashriyoti, 2008 y.

KIRISH

Bayramlar eng qadimgi davrdan boshlab inson hayotining eng muhim tarkibiy qismiga aylangan. Ularsiz insoniyat hayotini mutlaqo tasavvur qilib bo'lmaydi. Bayramlar xalq hayotining eng yaxshi va go'zal tomonlarini aks ettiruvchi ko'zgudir. «Bayram xalqning shodlik va xursandchilik kuni»,—degan edi XI asr Sharqning buyuk olimi Mahmud Koshg'ariy. Darhaqiqat, inson hayotini bayramlarsiz tasavvur qilish juda ham qiyin. Hayotimizdagi yutuqlar, xursandchiliklar, tantana va shodiyonalar, muhim sanalar oilada, mahallada, shaharda, umummilliy davlat miqyosida nishonlanadi. Respublikamiz mustaqillikka erishgach bayramlarga bo'lgan ehtiyoj yanada o'sdi. Azaldan do'stparvar o'zbek xalqining bayramlari qonqarindosh xalqlarning tarixiy-madaniy aloqalari jarayonida shakllangan va rivoj topgan, boshqa xalqlar bayramlariga ta'sir etgan va o'z navbatida, ular ta'sirida boyigan»¹. Ijtimoiy zarurat asosida rivoj topgan o'zbek bayramlari katta to'siq va qarama-qarshiliklarga duch kelgan.

Mustaqillik sharofati bilan milliy bayramlarimizga katta e'tibor berilib, xalqimizning ma'naviy boyligi bo'lmish bayramlar ham tiklanmoqda.

Xalqimizning ma'naviy hayoti rivojlangan sari ommaviy bayram va tomoshalar rejissurasidagi, dramaturgiyasidagi yangi talqinga bo'lgan ehtiyoj tobora oshib bormoqda. Ana shunday ma'suliyatli bir davrda kadrlarning malakasi katta ahamiyatga ega. A.Qodiriy nomli Toshkent Davlat Madaniyat institutining rejissura kafedrasida bir necha yillardan beri ommaviy bayramlar rejissyorlarini tayyorlamoqda. Lekin bu kadrlar soni respub-

¹ Y.X. Qoraboyev. «O'zbekiston bayramlari», T., «O'qituvchi», 1991. 3-b.

likamiz ehtiyojini to'liq qondira olmayapdi. Shuning uchun bunday bayramlarda teatr rejissyorlari ham mehnat qilmoqdalar. Lekin bu mutaxassislar ommaviy bayram va tomoshalar rejissurasi va dramaturgiyasining o'ziga xos xususiyatlarini bilishlari lozim. Avvalambor, drama rejissyori bu yerda uni o'qitishgandan o'zga muhitga duch keladi. Ommaviy bayramlarda sahna korobkasi, parda, kulislar, sofit, rampa, tayyor kostyum va dekoratsiyalar, rekvizit, apparatura professional aktyorlarning yo'g'ligi katta qiyinchilik tug'diradi.

Bayramlarda hamma narsa o'zgacha, dekoratsiya va figuralarning kattaligi, shaxs bilan obyektning muloqoti ham o'zgacha. Ayniqsa, teatrdan farqli o'laroq tomoshabin ijrochilarning atrofida, orasida bo'lishi yoki aktyorlar tomoshabinning tepasida (kran yoki vertolyot yordamida) yoki pastda tomoshabinning oyoqlari oldida (amfiteatr shakllari joylashgan tomoshabin uchun) rollarni ijro etishlari mumkin. Bunday tomoshalarda tomoshabin o'tirishi, turishi, hatto yotishi (masalan, plyajda o'tkazilayotgan tomosha), bir sahnadan ikkinchisiga o'tishi mumkin. Bundan tashqari, tomoshabinlarning o'zlari tadbir qatnashchisiga aylanishlari (ommaviy sayl, karnaval va h.k) mumkin.

Xullas, ommaviy bayramlarda an'anaviy teatrlarning asosiy komponentlari: biz bilgan dramaturgiyadagi dialog va monolog, replika, remarka, asar qahramonlarining psixologik kechinmalari, xarakterlarni chuqur ochib berishga urg'u berilmaydi. Bundan tashqari, aktyorning chuqur obrazga kirishishi talab qilinmaydi.

Teatr spektaklidan farqli o'laroq bayram tomoshasi bor-yo'g'i bir marotaba namoyish etiladi.

Xo'sh, unda nima bor? Nimalarni bilish kerak? Bayram nimaga bag'ishlangan? Nima maqsadda tashkil qilinayapti? Mana shu savollarga ushbu darslik to'liq javob beradi.

NAZARIY QISM

I bob. OMMAVIY BAYRAM, TOMOSHALARNING JAMIYATDA TUTGAN O'RNI, ROLI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

«Bayram» — turkcha soʻzdan olingan boʻlib, toʻy, marosim, xursandchilik degan maʼnolarni bildiradi. Bayram soʻzining turli talqinlari bor. Bizningcha, falsafiy ensiklopediyada berilgan Bayram — insonlar xursandchiligining yigʻindisi»,—degan talqin eng togʻrisi deb hisoblanadi. Bayram ijtimoiy mahalliy hayotning eng muhim qismlaridan boʻlib, shodiyona, xursandchilikni vujudga keltiradigan voqealarni nishonlaydi.

Ommaviy bayramlarning ommabopligi shundaki, birinchi navbatda, u amaliy namoyish etilganda, oʻzining chuqur *ijtimoiy-psixologik* ildiziga ega ekanligi namoyon boʻlib, sahna-lashtirish jarayonida tasodifiy hol va elementlarga yoʻl qoʻyilmaydi.

Ommaviy bayramlar baʼzi bir tashkilotchi yoki tashkilotning xohishiga qarab oʻtkazilmasdan, balki keng xalq ommasining bayramga boʻlgan maʼnaviy ehtiyoji tugʻilganda oʻtkazilsa, haqiqiy bayram tomoshasi yuzaga keladi.

Mustaqillik gʻoyalarini keng xalq ommasiga singdirish, ulardagi yuksak fuqarolik tushunchalarini tarbiyalashda ommaviy bayramlarning tutgan oʻrni beqiyosdir. Hech qaysi teatr, hatto eng kattasi ham ommaviy bayramlar insonga taʼsir qilgandek koʻplab xalq ommasiga taʼsir qila olmaydi. Shuning uchun ham ommaviy bayramlar rejissyorining jamiyat oldidagi masʼuliyati juda ham katta.